on liberalistliku aja allakäigu sümboliks käratsev börs ja turg oma kord siia, kord sinna voogava ja lärmitseva massiga ja seda lärmi tuhandekordseks paljundavate valjuhääldajatega — ajalehtedega: igaühe taga oma huvirühm, igaühel oma „tõde", omad nõuded, omad lubadused. Kes eraldab ses lärmis, kelle õigus on suurem? Kel jääb aega järele mõelda, kas antud sugestioon on õige? Igal hetkel tormab kõrvu uus karje, mis hävitab eelmise jäljegi. Mis ime siis, et „ärganud instinktid" ja „ärganud massid" lõpuks unustavad iga tsivilisatsiooni aluseks oleva endavalitsuse, sobivustahte ja sallivuse, et vaidlusele järgneb tüli ja tülile verevalamine. Ja mis ime siis, et tekib tüdimus nii demokraatiast kui ka vabadusest üldse, et alateadlikult ihatakse rahu ja vaikust, olgu see siis tõeliselt ka vangla vaikus. Isegi natuke halb kord on ju parem kui üldine korratus.

Seda liberalismi allakäiku tähendavad 1933. a. sündmused Eestiski. Lootuses, et rahva põhjamaine loomus ja võrdlemisi väheste klassivahedega ühiskondlik struktuur aitavad aja moevooludest hoolimata säilitada endisi optimistlikul i n i m s u s - u s u l põhjenevaid vabadusvorme, osutus ekslikuks — ei olnud nähtavasti seesmiselt nende väärilisek kasvanud ei juhid — erakonnad — ega ka juhitavad. Mis oli selles rohkem süüdi, kas tõesti ainult juhtide ja nende rühmade taltsutamatu omakasu-ahnitsus või ka — ja veel enam — eestlasele nii omane võib-olla rahvusneurootiline umbusaldus, üliindividualistlik kadedus ja jonn, seda vaevalt jaksab täpselt vastata ajalugugi. Igatahes 1933. a. tähendas selle võitluse viimist järku — endise põhiseaduse asendamist uuega ja osalisi üleminekukatseid: ajajärgule üldine võimukeskenduse ja keskelt-juhtimise tendents väljendub nii kaitseseisukorra ja tsensuuri väljakuulutamises kui ka rahavääringu ümberhinnangus valitsuse enda poolt, kõnelemata juba varasemaist valuuta ja kaubavahetuse-kitsendustest jne. Olgugi ajutisena mõeldud, see kõik tähendab teatavat eemumist liberalistlik-kapitalistliku korra põhinõudeist ja liginemist mingile rahvus- või riigisotsialistlikule põhiprintsiibile. Sama üldtendentsi võib sügavama analüüsi puhul märgata ka 1933. a. vaimse kultuuri ja üldise meelsuse arengus. Ainult nii on mõeldav, et juba 1934. a. algul võimalikuks ja isegi paratamatuks sai uue Põhiseaduse ellurakendus õige radikaalse võimukeskenduse kujul.

Ent võimukeskenduse kultuurbioloogiline tarve kasvab, kuid ka väheneb just selle järgi, kuivõrra iga üksik kodanik ise tahab ja suudab keskendada ja kohandada oma huvisid ja tahet riigiterviku huvide ja tahtega. Viimases on koos

Eesti kroonika 1933, lk. 7